

Ontmoeting met het verleden

Geschiedenisonderwijs en de tijdgeest

Het lezen van de discussie tussen Piet Emmer en James Kennedy over de vernieuwde Canon van Nederland is boeiend én prikkelend (Kleio 6, 2020). In deze discussie blijkt dat bij leden van de Canoncommissie de tijdgeest een geducht woordje meespeelt in hun standpuntbepaling. Over de altijd spannende verhouding tussen geschiedenisonderwijs, politiek en actuele kwesties in de samenleving gaat dit artikel.

Ton van der Schans is voorzitter van de VGN.

In zijn reactie op de vernieuwde Canon beticht Piet Emmer de leden van de Canoncommissie ervan aan de leiband van de minister te lopen. Minister Van Engelshoven (OCW, D66) had de commissie aanvankelijk gevraagd de zwarte bladzijden van de geschiedenis te laten zien. Op grond van de zijns inziens onvolledige, selectieve en onjuiste omschrijving van de nieuwe Canonvensters, adviseert Emmer daarom minstens vijf vensters van de Canon over te slaan en terug te keren naar de oude Canon. Dat laatste hoeft voor mij niet, maar Emmer stelt impliciet de belangrijke vraag welke omstandigheden en ontwikkelingen geleid hebben tot aanpassingen in de keus van de vensters en de beschrijving ervan.

Natuurlijk, net als onze auto heeft de Canon af en toe een (historische) apk-beurt nodig. De Canon van Nederland bestaat sinds 2007. De commissie-Van Oostrom adviseerde destijds de Canon periodiek te herzien. Een prima idee, niets mis mee. Ondertussen bemoeit de politiek zich stevig

met de inhoud van de Canon. Nu verheug ik mij op politieke belangstelling voor het vak geschiedenis. Er zijn slechtere onderwerpen om je mee bezig te houden. Maar het blijft zaak op je hoede te zijn wanneer de bemoeienis te dominant wordt. Politieke trends, ideologie en modegrillen mogen de inhoud van het geschiedenisonderwijs niet bepalen. Dezelfde politiek die meegeholpen heeft een Nationaal Historisch Museum om zeep te helpen, zorgde overigens wel voor de komst van de Canon van Nederland. Tot op de dag van vandaag is de Canon meer een politiek speeltje dan een invloedrijke factor in het voortgezet onderwijs. Dát onderwijs zou niet wezenlijk anders zijn zonder Canon. In het primair onderwijs is de Canon daarentegen een reddingsboei voor het vak geschiedenis dat op veel scholen door het beperkt aantal uren in een belabberde staat verkeert. Tussen 2000 en 2008 is het aantal minuten geschiedenis en aardrijkskunde in groep 6, 7 en 8 van het po met tien minuten per week gedaald. Recentere cijfers zijn er niet.

Slave Trade, een Afrikaanse familie wordt gescheiden door Europese mannen. Prent uit 1791 door prentmaker John Raphael Smith, naar een schilderij van George Morland. Collectie Rijksmuseum.

Portret van Michiel de Ruyter in de Atlas Blaeu-Van der Hem, zeventiende eeuw.

Zeeheld

James Kennedy verdedigt de verandering van vensters met het argument ‘voortschrijdend wetenschappelijk en maatschappelijk inzicht’. Jammer dat dit voortschrijdend inzicht niet gedocumenteerd wordt. Met het refereren aan het ter discussie stellen van de reputatie van Michiel Adriaenszoon de Ruyter als zeeheld wordt meer therapeutische geschiedenis bedreven dan dat er van nieuw geschiedkundig inzicht sprake is. De meest recente biografieën van Prudhomme van Reine en van A.Th. van Deursen, J.R. Bruijn en J.E. Korteweg nemen een andere afslag. Ze geven inzicht in het morele kompas van De Ruyter. De Ruyter is een man uit een stuk, thuis en op de vloot. Juist internationale doorkijkjes hadden ons kunnen vertellen dat ‘slavernij’ geen Hollands of Europees verschijnsel was, maar evenzeer een Afrikaans. De Ruyter heeft zich nooit met ‘slavernij als zodanig’ ingelaten. Juist tijdens persoonlijke ontmoetingen met niet-westerlingen week hij af van wat in zijn tijd gewoon was, hij benaderde iedereen op gelijke voet. Het blijkt bij veel geschiedschrijving niet te gaan over wat de hoofdpersoon heeft bedoeld, maar hoe de eigentijdse ontvanger dat ervaart en interpreteert. Het is dan ook niet de bedoeling beschuldigingen van slavernij, racisme en kolonialisme te contextualiseren, laat staan tegen te spreken. Elk verweer tegen de aanklacht benadrukt dat de verdediger van de beschuldigde het onderdrukkende systeem niet doorgond en begrepen heeft. Het nieuwe boek van David Van Reybrouck, *Revolusi*, is opvallend goed ontvangen, vooral ook omdat het voortreffelijk past in de tijdgeest waarin het morele oordeel hoogtij viert. In een interview in de *NRC* van 28 november is de vraag: ‘Wat wilt u met uw boek teweegbrengen?’ Van Reybrouck antwoordt: ‘Ik hoop dat leraren geschiedenis het lezen, jongeren, politici. Het is een oproep tot meedogen, om oog te hebben voor frustraties in de maatschappij.’

Reflectie

Terecht wordt in de programma's (syllabus domein A) voor de nieuwe examens geschiedenis op het voortgezet onderwijs gezegd dat mensen oordelen over het verleden. Evenzeer terecht wordt van examenkandidaten gevraagd uit te leggen dat de wijze waarop mensen betekenis geven aan en oordelen over het verleden door de tijd heen verandert. Het is daarom noodzakelijk dat het geschiedenisonderwijs reflecteert op maatschappelijke ontwikkelingen, maar probleemloos is het niet. In de kern gaat het bij ‘betekenis geven aan en oordelen over het verleden’ over moreel oordelen. Het is juist op dit punt dat misbruik van de geschiedenis en anachronismen op de loer liggen. Hier doet zich een spannende vraag voor, die ons bezig zijn met geschiedenis op school ook onder spanning zet. Want waar komt onze ►

De tijdgeest

Op 31 mei 2019 schreef de minister aan de Kamer: ‘Ik vind het belangrijk dat er ruimte is voor verschillende perspectieven op onze gedeelde geschiedenis.’ Laat ‘multiperspectiviteit’ nu net het ambachtelijk werk van elke goede historicus zijn. De minister bedoelde eigenlijk: ik vind dat er meer aandacht moet komen voor ‘beladen erfgoed, de zwarte bladzijden uit de Nederlandse geschiedenis en het slavernijverleden’. Ondanks dat de meerderheid van de Tweede Kamer door middel van een motie de passage over ‘de schaduwkanten van de Nederlandse geschiedenis’ schraptte uit haar opdracht aan de commissie, kon minister Van Engelshoven op 22 juni tevreden zijn. De tijdgeest had zijn werk gedaan. Natuurlijk ontkent James Kennedy de invloed van de oekaze van de minister en het maatschappelijk debat. De Canoncommissie heeft vooraf uitgangspunten opgesteld waaraan de vensters van de Canon moesten voldoen. Een accurate werkwijze. Echter, een aantal van deze uitgangspunten zijn nu juist een knieval voor politieke modes. Meer vrouwen en minder witte mannen in de nieuwe Canon zijn daar voorbeelden van. De commissie zegt bij voorbaat al ‘je kunt het niet iedereen naar de zin maken’. Deze werkelijkheid kan niet verhullen dat het inruilen van Willem Drees voor Marga Klompé en Karel V voor Maria van Bourgondië politiek geïnspireerd is. Het zijn sterke benen die de ‘politiek correcte’ druk kunnen dragen. Maarten Prak kon zich in de herdruk van zijn *Nederlands Gouden Eeuw* ook niet ontworstelen aan ‘nieuwe inzichten’. In een lange alinea voegt hij aan de nieuwe druk uit 2020 toe wat er niet goed ging in de Republiek: de discriminatie van vrouwen en katholieken, de armoede van grote delen van de bevolking, de slavenhandel.

Het IJ voor Amsterdam, van de Mosselsteiger gezien. Schilderij van Ludolf Bakhuysen uit 1673. Collectie Rijksmuseum.

moraal vandaan? De nestor aller columnisten, J.L. Heldring, heeft op diepzinnige wijze dit vraagstuk geproblematiseerd. Hij zei in 2007 in een interview 'dat de moraal niet uit de mens kan komen, want dan is hij rechter in eigen zaak'. Kortom, welke maat gebruiken we om te meten en waar komt deze maat vandaan?

Hebben we vanwege een tekort aan ethisch relativisme bij Ranke (1798-1886) met het badwater ondertussen zijn kind 'bloss [zu] sagen wie es eigentlich gewesen' ook weggeworpen? Geschiedschrijving moet in de eerste plaats terugkeren tot haar kern: 'zeggen hoe het werkelijk was'. In een groot artikel in NRC (20 november 2020) over 'slavernij' dat een week voor het interview met David Van Reybrouck verscheen, wordt hier een goed voorbeeld van gegeven. Na vastgesteld te hebben dat de polemiek over dit onderwerp soms uit hand loopt, oneerlijke motieven en persoonlijke beledigingen niet ontbreken, wordt de eerste en belangrijkste vraag gesteld: wat weten we nu eigenlijk over het slavernijverleden van Nederland? Waarover zijn historici het eens en waarover vindt het wetenschappelijke debat plaats? Kortom, terug naar de inhoud. Acht specialisten, van Piet Emmer tot Karwan Fatah-Black, zijn het over de cijfers en over een heleboel andere dingen eens. In een rustig, maar diepgaand gesprek wordt in dit artikel vastgesteld dat Nederland een kleine speler was in de slavenhandel en alles wat daar-

mee te maken had. Er blijft wel discussie over hoe 'de harde feiten' gewogen en gecommuniceerd moeten worden. Dat verklaart voor een deel de humeurige discussie tussen Emmer en Kennedy, omdat in de Canonteksten wel concrete aantallen en percentages genoemd worden, maar dan weer niet over de hele periode tussen 1630 en 1863.

Moralisering

Al vaker heb ik in de kolommen van *Kleio* de omschrijving van wat geschiedenis is, van mijn geliefde Huizinga (1872-1945) gebruikt. Hij stelt dat geschiedenis niets is dan 'den geestelijke vorm, waarin een cultuur zich rekenschap geeft van haar verleden'. Echter, Huizinga heeft er niet bij gezegd, dat die geestelijke vorm de norm moet zijn. Historicus Simon Schama (1945) zegt in dit verband: 'Tegenwoordig acht men het een misverstand dat geschiedenis over het verleden gaat.' Hij bedoelt dat door een erosie van de grens tussen toen en nu geschiedschrijving verandert van studie van het verleden naar moralisering ervan.

Nu hoeven we in het geschiedenisonderwijs moreel oordelen niet uit de weg te gaan. Een moreel perspectief hoort er wezenlijk bij. Maar met een moralistische veroordeling van het verleden waarbij het wezenlijke verschil tussen heden en verleden weggewist is, bewijzen we onze leerlingen en het geschiedenisonderwijs een slechte dienst. Dan wordt geschiedenis een echoput van onze eigen stem en verdampt de andersheid van het verleden. In een interessant interview met Bjorn Wansink in dezelfde *Kleio* als het artikel van Piet Emmer, worden twee verschillende meningen over geschiedschrijving kort op een rijtje gezet. Volgens Wansink is er een 'school' die historische kennis ziet als 'waar', het zijn 'historische feiten'. Aan de ander kant staat de postmodernistische benadering dat historische kennis volledig subjectief is. Zelf neemt hij een tussenpositie in: historische kennis is subjectief, maar door disciplinaire vaardigheden zie je verschillende interpretaties. Deze benadering kennen we onder andere namen en begrippen ook: multiperspectiviteit, inclusieve geschiedenis en het door de Canoncommissie veelgebruikte begrip meerstemmigheid. Een afdoende bescherming tegen misbruik van het verleden is moeilijk te geven. Een van de beste middelen voor deze bescherming is veel historische kennis. Hoe meer een leerling weet, hoe beter hij kan oordelen. Een debat en een onderzoek kunnen pas beginnen als de deelnemers voldoende kennis van de feiten hebben. Zonder kennis blijft het debat oppervlakkig en het onderzoek riskant. Deze kennis komt niet alleen tot stand door de feiten te leren, maar door een werkelijke ontmoeting met het verleden. Hierbij hoort dat we ons niet boven het verleden verheffen. Want door een werkelijke ontmoeting met het verleden leren we ook onszelf kennen. ■